

Секція 19
ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА ПЕРЕКЛАДУ

УДК 81.271

*Л. В. Нижникова,
канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов ОНЮА*

ЛИСТ В СИСТЕМІ КОМУНІКАТИВНОГО АКТУ

Будучи продуктом мовного спілкування, в процесі якого він був породжений, текст безсумнівно відображає в собі характеристику самого процесу породження і сприйняття мовного повідомлення, що в певній мірі обумовлює його стильові особливості. Спілкування можна визначити як діяльність, «ціллю якої виступає не безпосереднє досягнення конкретного практичного результату, а встановлення контакту: взаєморозуміння; налагодження взаємодії з іншими членами соціальної групи (колективу); вплив на знання, уміння, систему соціальних цінностей (переконань), емоційний стан іншої людини або багатьох людей» [1].

Більшість вчених в даний час використовують поняття мовної діяльності «як загальний і родовий термін для позначення всіх явищ і фактів, які відносяться до породження мови і її сприйняття, до процесів говоріння і слухання, а значить, до створення і реалізації мовних актів і т. ін.» [2].

Епістолярний текст, виявляючись компонентом комунікативного акту, може бути розглянутий в зв'язку з параметрами акту комунікації: вид відправника (адресанта), вид отримувача (адресата), тип контакту, тема тексту, відношення до контексту, функції. Всі вони мають експліцитне вираження як у приватному, так і у діловому листі. Тут як відправник, так і адресат — конкретний індивідуальний суб'єкт. Акт комунікації здійснюється в умовах особистого або ділового дистанційного контакту. Епістолярний текст в цьому відношенні виявляє собою «знятий момент процесу комунікації, що і складає його специфічність як особливу форму комунікації» [3].

Тема тексту визначається відношенням до певного адресата. Особисте життя людини як складне поняття, міжособисті і ділові відношення адресанта і адресата служать контекстом, з яким співвіднесений епістолярний текст, тому що саме текст найбільш яскраво демонструє, що «за ситуацією комунікативного плану (мовець — повідомлення — слухач) криється складна система поведінкових ситуацій — міжособових і соціальних, в яких адресат виступає то як потенційний виконавець або інформатор, то як жертва або «підсудний», то як конфідент або просто «добра душа», то як свідок або контролер, то як цінитель або споживач, то як підспівувач, то як контрагент» [4].

Одним з головних понять комунікативного аналізу тексту виступає поняття комунікативної цілеустановки, «яка називається також комунікативною задачею або інтенцією», а нерідко і комунікативною функцією [5]. Представники різних галузей людського знання одностайно визнають, що характеристика будь-якого тексту не може обійтись без встановлення його комунікативної інтенції, що «текст не може бути прагматично визначеним, так як його створює людина, яка не тільки організовує матеріал мови для передачі відповідного змісту, тобто не тільки вкладає в нього синтетичний і семантичний зміст, але й виражає своє відношення до висловлюваного» [6]. Знову ж таки, лист з його заявленою комунікативною функцією являє собою «прозорий» текст, інтенція якого очевидна.

У цьому зв'язку цікаво звернутися до досліджень, в яких визначення комунікативної функції тексту впливає із загальних функцій мови. Незалежно від ступеня деталізації мовних функцій, всі дослідники висувають в якості головної (однієї з головних) функцій — комунікативну. Порівняймо: «Будь-який текст є носієм трьох базових функцій — комунікативної, когнітивної і емоційної» [7], «...комунікативної і прагматичної [8]», спілкування, повідомлення і вплив» [9] і т. ін.

Враховуючи попередні думки в комунікативному напрямку тексту, ми виділяємо в епістолярному тексті комунікативну функцію (спілкування), інформативну (когнітивну), прагматичну (вплив), а також експресивну (самовираження) і фактичну (контактовстановлюючу, найголовнішу і характерну саме для листа).

Із всіх розглянутих компонентів комунікативного акту на особливу увагу заслуговує адресат (отримувач листа) як визначальний фактор мовного спілкування двох комунікантів, про що згадувалось, коли мова йшла про структурно-семантичні особливості листа, які дозволяють виділити епістолярний текст із всіх інших письмових текстів.

Дійсно, положення про важливість вивчення спілкування як процесу породження і сприйняття мовного тексту поряд з самим текстом обумовлює необхідність розгляду будь-якого мовного спілкування з точки зору всіх факторів, пов'язаних з процесом передачі інформації. Одним з головних в цьому відношенні постає питання про направленість мовної дії, яке припускає виділення елемента, співвідносного з направленістю мовної дії, а також аналіз засобів, репрезентуючи цю направленість в конкретному тексті.

Вивчення об'єкта мовного впливу або, іншими словами, адресата будь-якого тексту має велике практичне і теоретичне значення, так як без глибокого розуміння, проникнення в сутність комунікативної природи тексту неможливо зрозуміти його внутрішню організацію, функціонування в ньому мовних засобів, які використовуються у відповідності з конкретними цільовими установками, які направлені на визначену форму мовного впливу на адресата. Прагнення адресанта отримати ефект від своєї мови при виході, що є в свідомості адресата, являється обов'язковим для будь-якого виду мовної діяльності, тому в тексті і в окремих його частинах орієнтація на адресата виявляється невід'ємною части-

ною його організації. «Будь-яке висловлювання завжди має адресата (різного характеру, різних ступенів близькості, конкретності, свідомості і т. ін.), відповідне розуміння якого автор мовного спілкування шукає і передбачає наперед» [10].

Функція адресата як кінцевої ланки комунікативного ланцюга приблизно зводиться до сприйняття і інтерпретації повідомлення, що обумовлює його відповідну комунікативну пасивність. Однак адресат, виявляючись кінцевою крапкою комунікативного акту, неминуче входить в суттєву характеристику мовного твору, яка включає умову адекватності мовного впливу на комуніканта і визначає цілісність і суть самої мовної комунікації. «Комунікативна діяльність адресата виражається головним чином в тому, що в силу дії, яка випереджає відображення, адресат звертає суттєву конструктивну увагу на два інших елемента ланки» [11], в чому і проявляється його активна роль.

Важливість цього елемента комунікативної ланки визначається самим механізмом мовного спілкування — взаємодією двох його сторін: породження і сприйняття мови. Мовний твір, як відомо, виконує свою комунікативну задачу лише в тому випадку, коли інформація, яка міститься в ньому, адекватно сприймається конкретним адресатом. Тому мовець, якщо хоче бути правильно зрозумілим в тій чи іншій мірі, орієнтується на адресата як у відборі мовного матеріалу, так і в побудові мови [12]. Виходячи з уявлення про адресата, адресант будує свій мовний твір таким чином, щоб визначити бажаний результат вибору. В цьому заключається відображення текстом позиції отримувача. Будучи протипоставленим двом іншим елементам комунікативної ланки (адресант — текст), адресат виявляється фокусом всієї схеми, тому що заради впливу на нього і здійснюється будь-який мовний акт.

І, нарешті, значення фактора адресата в мовному творі визначається належністю мовного акту до сфери міжособистих відношень (адресант — адресат), що вказує на наявність визначених «комунікативних обов'язків» мовця по відношенню до адресата, які включають як організацію і обробку мови, так і її соціально-етикетну сторону.

Література

1. Леофтьев А. А. Речь и общение // Иностран. яз. в школе. — 1974. — № 6. — С. 81.
2. Кубрякова Е. С. Поинтативный аспект речевой деятельности. — М., 1986. — С. 9.
3. Стриженко Л. А. Художественный текст как особая форма коммуникации. — М., 1974 — С. 83.
4. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Изд. АН СССР. Сер. лит. и яз. — Т. 40, № 4. — С. 361.
5. Москальская О. И. Грамматика текста. — М., 1981. — С. 55.
6. Медникова Э. М. Прагматический аспект языка // Лингвистика текста: Материалы науч. конф. — М., 1974. — Ч. 1. — С. 191.
7. Слюсарева П. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка. — М., 1981. — С. 37.
8. Акишпа А. А. Структура целого текста. — М., 1979. — Вып. II. — С. 53.
9. Виноградов В. В. Стилистика: Теория поэтической речи: Поэтика. — М., 1963. — С. 6.
10. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. — М., 1979. — С. 305–306.
11. Сидоров Е. В. Речевое воздействие или взаимодействие // Материалы VIII Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации: Тез. докл. — М., 1985. — С. 38.
12. Славгородская Л. В. О функции адресата в научной прозе: Лингвистические особенности научного текста. — М., 1981. — С. 93.